

HISTÒRIES DE TOCADOR

COSMÈTICA I BELLESA A L'ANTIGUITAT

Exposició del 10 d'abril al 28 de setembre de 2014
Museu Nacional Arqueològic de Tarragona. Plaça del Rei, 5

DOSSIER DE PREMSA

Exposició “Històries de tocador. Cosmètica i bellesa a l’antiguitat”

Del 10 d’abril al 28 de setembre de 2014

Museu Nacional Arqueològic de Tarragona
Plaça del Rei, 5.
43003 Tarragona

Roda de premsa de presentació de l’exposició: dimecres 9 d’abril a les 12 h.

Inauguració: 9 d’abril a les 19:30 h.

Horaris:

Del 10 d’abril al 31 de maig:

Laborables de 9:30 a 18 h

Diumenges i festius de 10 a 14 h

Del 1 de juny al 28 de setembre:

Laborables de 9:30 a 20:30 h

Diumenges i festius de 10 a 14 h

Dilluns: tancat

PRESENTACIÓ

Des de l’antiguitat, homes i dones han tractat de millorar el seu aspecte personal fent servir tots els recursos que la natura els proporcionava. L’ús de cosmètics i d’olis perfumats, de tints o mascaretes, de postissos i perruques, ve de temps llunyans. Ara, aquests secrets es desvetllen a l’exposició **Històries de tocador. Cosmètica i bellesa a l’antiguitat**, produïda pel Museu d’Arqueologia de Catalunya i que arriba a Tarragona, presentada pel Museu Nacional Arqueològic de Tarragona.

Històries de tocador –comissariada per Teresa Carreras– vol mostrar com la cura de l’aspecte personal és quelcom comú a totes les èpoques i convidar al visitant a establir lligams amb l’antiguitat mitjançant els petits gestos quotidians relacionats amb la bellesa i en els quals tots ens reconeixem.

A la magnífica col·lecció del Museu d’Arqueologia de Catalunya, que inclou peces com el mosaic de les Tres Gràcies, la Venus d’Empúries o l’excel·lent retrat en bronze, procedent d’Empúries d’una dama flàvia –exemple dels pentinats de l’època–, s’afegeixen una selecció de peces d’altres museus i col·leccions com les de l’Institut Amatller d’Art Hispànic de Barcelona, el Museu del Perfum d’Andorra, el Museu de la Perruqueria Raffel Pages, el Museu de Badalona o el MNAC.

Per la presentació a Tarragona, a més, s’han incorporat algunes peces de les col·leccions del MNAT, que complementen el discurs i dialoguen amb les peces que componen l’exposició.

L'EXPOSICIÓ

La mostra es divideix en quatre àmbits: *La cura del cos*, *Ungüents i perfums*, *El cabell* i *Últims retocs*.

L'espai és una invitació a descobrir el concepte de la bellesa a l'antiguitat i les tècniques cosmètiques que es van fer servir per assolir la bellesa física del cos humà que ens transcendirà a allò més espiritual. Una mirada que, des del passat vol plantejar, sempre, una tornada al present, que ens permeti entendre d'on venim per descobrir que els nostres cànons són similars als de l'època clàssica.

La mostra inicia el seu recorregut amb la cura del cos, en un ambient que insinua unes termes romanes, presidit pel **mosaic de les Tres Gràcies** –trobat a Barcelona i una de les millors peces conservades al MAC–, que representa les tres divinitats que formaven part del seguici d'Afrodita, la deessa de l'Amor. I que simbolitzaven la Bellesa, la Castedat i l'Entusiasme. Una representació molt utilitzada pels artistes al llarg del temps.

Una altra de les peces significatives de l'exposició és el **cap femení conegut com a Dama Flàvia**, la imatge de l'exposició, que presideix l'espai dedicat al cabell. Aquesta Dama, del darrer quart del segle I dC, segueix fidelment el vistós pentinat que va posar de moda Flàvia Júlia, filla de Titus, a la Roma imperial. Un pentinat que ara, un perruquer expert és capaç de reproduir. I justament això és el que ha fet Xeska Forne, directora de l'equip creatiu de Raffle Pages, en una perruca inspirada en el pentinat de la Dama Flàvia, i que s'exposa al costat de la peça original.

A la presentació a Tarragona aquesta peça es mostra enfrontada al conegut **retrat –procedent de Tàrraco–, de la Dama desconeguda**, representada amb un elaborat pentinat, que va posar de moda, al segle II dC, l'emperadriu Faustina, dona d'Antoní Pius.

Cridarà, també, l'atenció dels visitants l'**escultura púnica amb un piercing del segle IV-III aC**, i una **dobla balsamera o unguentari que conserva al seu interior restes del cosmètic** que contenia i de la vareta que s'utilitzava per extreure'l. El producte, analitzat als laboratoris de la Universitat Autònoma de Barcelona, és una barreja de productes minerals -la base típica de cosmètics com el *kohl*, que encara s'utilitza per maquillar els ulls-, i d'elements orgànics com extractes de plantes, pigments i greixos animals.

Sempre amb l'objectiu d'establir vincles amb el visitant i amb la seva quotidianitat, l'exposició estableix paral·lelismes moderns amb elements reconeixibles com un **tocador modernista** –de les col·leccions del Museu de la Perruqueria Raffle Pages–, **una escena de bany de principis del s. XX** –representada en un magnífic oli, procedent de les col·leccions del MNAC–, el **típic rètol de les barberies de finals del s. XIX**, o una magnífica **col·lecció de flascons de perfum dissenyats per René Jules Lalique** –de les col·leccions del Museu del Perfum d'Andorra.

Històries de tocador mostra també als visitants alguns detalls curiosos, com el fet que els antics no coneixien el sabó sòlid, que depilar-se era quelcom habitual tant per a les dones com per als homes antics, i que tenyir-se els cabells era molt habitual. A més, el públic que visiti la mostra també podrà

prendre nota d'algunes receptes de mascaretes que feien servir les dames gregues per embellir la cara o per eliminar la caspa.

TEXTOS DE L'EXPOSICIÓ

La bellesa és una qualitat de les coses que ens atrauen. Hi ha qui pot trobar lleig o desagradable una cosa que sedueix a un altre. Malgrat tot, existeix un cert consens. En una mateixa època o cultura, els judicis solen ser coincidents. Per als grecs, l'estètica i l'ètica estaven relacionades. Allò que causava el bé era bell, com bells eren els herois que donaven la vida en benefici dels seus iguals. Bellesa, en grec, era *kalos kagathos*, de *kalos* (bell), *kai* (i) i *agathos* (virtuós). La bellesa estava simbolitzada per una figura seductora: la deessa Afrodita. Les tres Gràcies –Bellesa, Castedat i Voluptuositat o Entusiasme– eren tres divinitats que desplegaven les seves virtuts.

En canvi, a Roma la bellesa va deixar de ser una qualitat ideal, gairebé sobrenatural, i va esdevenir una qualitat menor, material, algunes vegades fins i tot menyspreada. Va perdre el caràcter diví i es va associar a l'aparença. Però tenir cura de la bellesa, mitjançant cremes, pigments i pintures, no era una falta de decòrum ni constituïa un acte immoral. La bellesa va baixar del cel i es va materialitzar. Va perdre el seu poder enlluernador i revelador i va esdevenir una qualitat capaç d'intervenir a la vida diària, facilitar-la i millorar-la.

LA CURA DEL COS

El plaer del bany

A l'antiguitat la higiene personal formava part de la vida quotidiana. Els romans prenen un bany complet cada nou dies, *nundinae*. Les classes benestants gregues i romanes tenien un espai per al bany a casa. Pel que fa a l'àmbit públic, la utilització del bany a Grècia es va desenvolupar lligada als jocs atlètics; per als atletes l'aigua era un mitjà per relaxar-se, rentar-se i recuperar-se.

El bany també adquirí connotacions religioses que s'entrellaçaven amb el plaer i l'ostentació de riquesa. Amb el temps el gust pel luxe va fer augmentar les exquisideses del bany, i habitualment usaren olis, essències aromàtiques i resines. Era famosa la *lavatio* de Popea, esposa de Neró, que podia permetre's banys de bellesa amb la llet de 500 ases.

Malgrat que les elits romanes tenien banys a casa, també solien freqüentar els públics, que eren un espai important de relació social i de plaer. En aquests banys, o termes, els usuaris podien gaudir de piscines d'aigua calenta al *caldarium*, d'aigua tèbia al *tepidarium*, i de freda al *frigidarium*. A les termes també hi havia saunes, gimnasos, sales d'estudi, restaurants i alcoves íntimes.

Aigua i sabó?

Per als romans la toaleta matinal consistia, de primer, a netejar-se la cara, els braços i les cames. Els antics no coneixien el sabó sòlid. Per rentar-se a fons utilitzaven una esponja amarada amb substàncies abrasives com són l'arrel de la sabonera, la sosa o la cendra de faig, o directament la pedra tosca. Després calia aplicar olis per evitar el ressecament i les clivelles de la pell. El metge Pròdic de Selímbría recomanava la utilització d'olis i estrígil per netejar el cos dels atletes. Això va donar un gran impuls al desenvolupament de la producció dels olis perfumats i dels ungüents.

Per a la neteja de les dents s'utilitzava el *dentifricium*, unes pólvores a base de *nitrum*, sosa i bicarbonat, o també orins. Era habitual la neteja de les orelles amb petites culleres, *auriscalpium*.

La neteja general finalitzava amb la depilació, per a la qual s'utilitzaven pinces,

volsellae. També es feia servir una mena de cera o crema depilatòria feta amb brea o pega grega dissolta en oli, resina, cera i una substància càustica.

UNGÜENTS I PERFUMS

Envasos luxosos

Els olis perfumats i els unguents eren articles de luxe a l'antiguitat, i els usaven dones i homes. Importats de l'Orient i de països de la Mediterrània oriental, arribaven sovint en envasos luxosos. El comerç d'aquests productes, però, era difícil, ja que les caravanes i els vaixells sovint eren assaltats per bandits. D'altra banda, els comerciants pagaven taxes molt elevades als països per on passaven. Les dificultats van afavorir l'elaboració local d'aquests productes en zones amb clima benigne. Això va permetre abastir les exigències dels mercats locals i regionals a preus més moderats i assequibles a totes les classes socials.

Els unguents i olis perfumats, que es podien comprar a les perfumeries, van esdevenir imprescindibles en la vida quotidiana de dones i homes. Els seus usos eren variats: s'utilitzaven en la higiene, el tocador, la medicina, les cerimònies rituals, el món funerari, o també en la pràctica d'esports.

L'enigma dels perfums

La preparació dels perfums a l'antiguitat era un procés complicat que requeria un aprenentatge llarg i un gran domini de la tècnica per part dels especialistes.

Els unguents solien portar el nom de la planta, la flor, l'espècie, la resina o qualsevol altra substància de la qual eren originaris, però a vegades es coneixien pel nom del productor.

Els romans tenien molts tipus de perfums, des del simple oli de rosa als més costosos i exòtics arribats d'Egipte, com el *metopion*, el *megalium* o el *myrobalana*.

En la fabricació dels perfums s'utilitzaven diferents mètodes. Els més habituals eren: el premsat, l'*enfleurage* o maceració en fred, o la maceració en calent. Els unguents es preparaven amb olis vegetals o greix animal, i a vegades amb resina o cera d'abella.

Per barrejar els ingredients s'utilitzava llet i mel. El producte resultant s'havia de guardar en un lloc fresc i ombrejat, com els contenidors de pell o d'alabastre.

Secrets de bellesa

Els textos medicinals o els reculls de botànica constitueixen una preuada font d'informació per conèixer les receptes dels cosmètics antics. Alguns papirs de l'antic Egipte també ens brinden secrets.

Les dames gregues es posaven màscares facials fetes amb farina, que es deixaven durant tota la nit i que al matí es netejaven amb llet. Aquestes mascaretes s'usaven per treure les taques de la pell i per aconseguir un aspecte fresc i rejuvenit. Mentre Ovidi aconsellava les màscares de base vegetal, altres com Galè o Plini creien que era millor afegir-hi diferents compostos orgànics, com la placenta, la medul·la, els genitals, el fel o els orins.

Una altra recepta per embellir la cara consistia a barrejar pols d'alabastre, de natró, sal del nord i mel i untar-ho damunt la pell del rostre.

Per treure les arrugues també hi havia diverses fórmules, com ara una que aconsellava barrejar trementina, mel i espelta.

EL CABELL

Pentinats per triomfar

A l'antiguitat, la cura dels cabells era un element essencial de l'aparença. Els grecs es perfumaven els cabells amb essències aromàtiques fetes a base de flors, espècies i olis. Per suavitzar els cabells i donar-los brillantor hi aplicaven locions, pomades i cera d'abelles.

Grecs i romans anaven sempre ben pentinats, ja que era considerat un signe de *civilitas*. Les dones de classe benestant portaven sempre els cabells ben recollits, i n'augmentaven el volum amb postissos i trenes gruixudes. No duïen mai els cabells curts.

Els sistemes romans de recollir els cabells van ser cada vegada més elaborats, per influència hel·lènica i d'Orient. Les matrones romanes disposaven d'un ampli servei personal que s'ocupava de la cura dels seus cabells i que els hi tenyia, ondulava i pentinava. Les que no podien disposar d'aquest servei anaven als salons de bellesa públics.

Una imatge acurada

Igual que les dones, els homes també havien de mostrar el seu estatus amb una imatge acurada. Ovidi, al seu *Ars amatoria*, argumentava que un tall de cabells mal fet podia esguerrar un rostre, i que els cabells i la barba s'havien de confiar a mans expertes. Els barbers, *tonsores*, anaven pels carrers i les tavernes cercant clients. Però també hi ha constància de l'existència de *tonstrinae*, establiments on treballaven d'una manera més fixa.

El primer afaitat era tot un esdeveniment en la vida dels romans. Els joves es deixaven créixer els pèls de la cara fins que ja tenia aspecte de barba formada, i aleshores la tallaven i la consagraven a Apol·lo, Júpiter o Venus. Es considerava el final de l'adolescència i l'entrada al món adult. Els pèls de la barba es podien arrencar amb pinces, tallar-los arran amb tissores o rasurar-los amb navalla.

La calvície es considerava un defecte i s'intentava dissimular pentinant els cabells cap endavant, o bé amb postissos o perruques, o aplicant-hi ungüents específics.

Tints i postissos

Tenyir-se els cabells era habitual a l'època romana. Es buscava, en fer-ho, obtenir determinats efectes, o simplement dissimular els cabells blancs. El negre i el castany eren especialment indicats per transmetreastedat i es consideraven els colors adequats per a les matrones i les vestals.

Principalment es tenyien els cabells amb un tipus de sabó fet a base de cendres i greix animal. Però la gran revelació entre les romanes benestants va ser el color ros que lluíen les dones de la Germània. Per aconseguir-lo utilitzaven perruques i postissos o intentaven descolorar-se les cabelleres amb safrà o també amb una famosa recepta composta de greix de cabra i cendres de faig. Els colors blau i roig, en canvi, els usaven per tenyir les cabelleres que es lluíen als prostíbuls i a les representacions teatrals.

Els postissos i les perruques eren habituals. Messalina, tercera esposa de l'emperador Claudi, va ser famosa per haver tingut més de 700 perruques rosses.

ÚLTIMS RETOCS

L'art de l'engany

El maquillatge, originàriament, tenia una finalitat màgica, religiosa o profilàctica. Els egipcis es pintaven els ulls per prevenir les inflamacions oculars que provocava el clima ventós del desert i per repel·lir els insectes. Amb el pas del temps aquests costums van prendre connotacions més estètiques.

A Grècia i Roma era costum pintar-se amb maquillatge molt viu i contrastant els colors. A Roma s'apreciava tenir la pell com més blanca millor. La cerussa o blanc de plom servia de base de maquillatge i permetia emblanquir els rostres i uniformar la pell. Les galtes i els llavis es pintaven de color vermell. Les parpelles es maquillaven amb color verd, blau o rosa, i el contorn dels ulls es delineava amb *kôhl*, fet de galena o antimoni polvoritzat.

Maquillar-se molt, però, tampoc estava gaire ben vist, ja que es relacionava amb la prostitució. Era adequat fer-ho de manera una mica dissimulada, intentant aconseguir una elegància sòbria i natural.

A l'antiguitat hi havia capsos de fusta, com les *capsae* o les *alabastroteche*, on es guardaven els estris propis de la toaleta. Un objecte indispensable era el mirall: n'hi havia a totes les cases.

També hi havia altres tipus de recipients destinats a guardar les joies: les làcanes. El gust dels romans per les joies va ser influència oriental i etrusca. D'allà importaven l'orfebreria, i la imitaven. Els etruscos es distingien per l'afició als collarets i per un refinament en l'art de la confecció. A Grècia i Roma els anells i els braçalets eren usats tant per homes com per dones. El material i el tipus d'objectes reflectia la condició social i econòmica.

ACTIVITATS

Visites guiades a l'exposició

Diumenges 13 i 27 d'abril; 11 i 25 de maig; 8 i 22 de juny; 6 i 20 de juliol, 3, 17 i 31 d'agost i 14 i 28 de setembre, a les 12 h.

Adreçades al públic general (preu inclòs amb l'entrada del Museu).

Informació i reserves: 977 25 15 15 / 977 23 62 09

mnat@gencat.cat / www.mnat.cat

Conversa-demostració sobre peruqueria i bellesa a l'antiguitat.

Xerrada entre Teresa Carreras i Raffel Pages, amb demostració de reconstrucció de pentinats basats en models d'època romana.

Una conversa sobre les característiques dels pentinats i la cosmètica a l'antiguitat i la seva influència, amb la creació d'una selecció de diferents pentinats basats en peces presents a l'exposició i a les col·leccions del MNAT.

Data: diumenge 15 de juny a les 11:30.

Lloc: Museu Nacional Arqueològic de Tarragona, Plaça del Rei, 5.

Organitza: Museu Nacional Arqueològic de Tarragona en col·laboració amb el Museu de la Perruqueria Raffel Pages.

Jornades de portes obertes

Diumenges 19 d'agost; 11, 23 i 27 de setembre

ÍNDIX DE FOTOGRAFIES

1. **Pòster de l'exposició**
2. **Entrada a l'exposició**
3. **Cremador i ampolles de perfum. René Lalique**
Principis s. XX.
Vidre
Museu del Perfum
4. **Detall de l'exposició**
5. **Dama antonina desconeguda**
Mitjan s. II dC
Marbre de *Luni-Carrara*
MNAT 12248
6. **Dama Flàvia**
Darrer quart s. I dC
Bronze
MAC – Barcelona, n. 15096
7. **Divinitat femenina. Tyche**
Últim terç s. II dC.
Marbre blanc
MNAT 45050
8. **Figura funerària antropomorfa**
Segle VI – III aC
Terracota
MAC - Barcelona, n. 8518
9. **Agulles de cap**
S. II – III dC.
Os tallat, cap revestit amb caputxó d'or i plata.
MNAT TRACE-09-1192-1

CRÈDITS EXPOSICIÓ

Projecte i realització

Museu d'Arqueologia de Catalunya
Direcció General del Patrimoni Cultural
Generalitat de Catalunya

Direcció

Xavier Llovera Massana

Guió i comissariat

Teresa Carreras Rossell

Coordinació tècnica

Sonia Blasco Andaluz

Disseny de l'exposició i grafisme

Ignasi Cristià

Assistent de grafisme

Yago Díaz

Producció i muntatge

Grop, exposicions i museografia

Assistent muntatge

Jordi Mayas

Coordinació desmuntatge

Núria Molist
Joan Muñoz
Jordi Principal

Conservació i Restauració

Laura Lara Rodríguez
Isabel Moreno Martínez

Documentació

Laia Buendía Fenoll
Marta Campo
Sílvia Carceller Gelmà
Míriam Gásquez Centeno
Camila González
Esther Gurri
Elisa Hernández
Teresa Llecha Salvadó
Núria Molist Capella
Marta Pérez Tapias
Àngela Recasens Estrada
Anna Vargas Coll

Audiovisual

Museu del Perfum-Fundació Júlia Bonet

Fotografia

David Arnal (Raffel Pages)

Traduccions

Mallol Traductors Associats

Volem agrair la generositat de l'Institut Amatller d'Art Hispànic, el Museu Frederic Marès, el Museu Nacional d'Art de Catalunya, el Museu de Badalona, el Museu de la Perruqueria Raffel Pages i el Museu del Perfum-Fundació Júlia Bonet, que han cedit per a la seva presentació algunes de les peces que conformen l'exposició; a L'Oréal Productos Profesionales, THALEIA. Grup de Reconstrucció Històrica i Aire Ancient Baths Group per la seva col·laboració en la difusió de la mostra, i finalment, a Raffel Pages, Imma Zamora, Maria Tanzer, Ferran Lahoz i Xeska Forne i Cristina Sucarrat pel seu suport durant tot el projecte.

Presentació a Tarragona

Direcció

Francesc Tarrats Bou

Adaptació museogràfica i coordinació general:

Pilar Sada

Documentació:

Montse Perramon

Josep Anton Remolà

Fotografia i suport informàtic

Gemma Jové

Correcció de textos

Cori Ribó

Adaptació gràfica

Marc Valls (a partir del projecte original d'Ignasi Cristià)

Transport:

SIT. Transport Internacional

Muntatge

Museu Nacional Arqueològic de Tarragona

SIT. Transport Internacional

Amb la col·laboració de:

Digital Color

Fusteria Prabe

MAUD. Gran format

Pintures Grau

Successors de J. Moncunill, SL

El nostre agraïment a tot el personal del Museu d'Arqueologia de Catalunya i del Museu Nacional Arqueològic de Tarragona, sense la col·laboració del qual no hagués estat possible aquesta exposició.